

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
Katedra za latinski jezik i rimsku književnost**

Davud Dedić

**UTJECAJ KONTEKSTA NA PRIJEVOD
SA LATINSKOG JEZIKA I NIVOI
PREVOĐENJA**

Završni magistarski rad

Sarajevo, 2023.

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
Katedra za latinski jezik i rimsku književnost**

**UTJECAJ KONTEKSTA NA PRIJEVOD
SA LATINSKOG JEZIKA I NIVOI
PREVOĐENJA**

Završni magistarski rad

**Student:
Davud Dedić**

**Mentor:
prof. dr. Drago Župarić**

Sadržaj

Sadržaj	3
UVOD.....	5
1. O prevođenju	6
1.1 Prevođenje iz kulture u kulturu.....	8
2. Lingvistika i prevođenje	10
3. Kontekst i prevođenje.....	11
3.1 Kontekst u okviru književnog roda.....	14
3.2 Ustaljene sintagme u latinskom jeziku	17
3.3 Logički konektori u tekstovima	23
4. Nivoi prevođenja	26
4.1 Formalni (doslovan) nivo prijevoda.....	28
4.2 Semantički nivo prijevoda	28
4.3 Kulturološki nivo prijevoda	29
5. Dodatni primjeri	31
ZAKLJUČAK.....	34
Izvori.....	35
Literatura	35
Prilozi	36

UTJECAJ KONTEKSTA NA PRIJEVOD SA LATINSKOG JEZIKA I NIVOI PREVOĐENJA

Davud Dedić

Sažetak: Prevođenje predstavlja kompleksan proces koji osim poznavanja jezika i njegovih morfoloških i sintaktičkih zakonitosti, podrazumijeva i uključivanje drugih važnih okvira poput konteksta vremena u kojoj djelo nastaje te književnog žanra, sudionika i brojnih drugih elemenata. Prevođenje ima isprekidani tijek u kojem prevodilac biva usmjeren na segmente kako bi proces zamjene teksta bio jednostavniji. Dugotrajan je proces zamjene tekstualnog materijala koji se obavlja dio po dio kako bi se dobio cjeloviti ekvivalent koji odgovara autorovoj zamisli predočenoj u izvorni tekst. Svrha ovog rada u prvom redu je prikazati osnovne elemente teorije znanosti o prevođenju i prikazati različite pristupe prevođenju. Na bazi konkretnih primjera korpusa djela klasičnih i postklasičnih autora na latinskom jeziku, nastoji se ukazati na utjecaje konteksta koji uvjetuju jasne promjene i odmak od formalnog prijevoda koji prati zakonitosti odnosa između izvornika i prijevoda koje se traže na leksičkoj i gramatičkoj razini. Navedenom se dodaje predloženi okvir nivoa prevođenja koji postavlja jasne razloge određivanja nivoa potkrijepljenih primjerima iz autorskih pera latinskih književnih velikana. Deskriptivnom metodom, analizom sadržaja i radom na tekstu ovaj rad nastoji odgovoriti na pitanje utjecaja konteksta prijevoda sa latinskog jezika i uvodi nivoe prevođenja.

Gljučne riječi: Latinski jezik, prevođenje, kontekst prevođenja, nivoi prevođenja

UVOD

Ljudska potreba za komuniciranjem i razmjenom informacija još u najranijim periodima donijela je u fokus prevođenje kao disciplinu koja oduvijek igra važnu ulogu u cjeloživotnim procesima. O prevođenju možemo razmišljati kao općeljudskoj umnoj djelatnosti koja zahtijeva predznanje koje ne označava samo puko poznavanje dva jezika, već i niz pravila o prevođenju kao i kompetencija koje obuhvataju itekako važno poznavanje konteksta koje u konačnici onoga ko se bavi prevodilačkim poslom odlikuju prevodiocem. Pitanje logičkog promišljanja se ogleda kroz poznavanje historije koje je jedan od presudnih faktora za razumijevanje tekstova historiografskog sadržaja. Poticaj za pisanje ovog rada dalo je iskustvo studija latinskog jezika i rimske književnosti čiji je bazični fokus upravo prevođenje antičkih i ranosrednjovjekovnih natpisa, tekstova i djela koji otvara novu prizmu ka ovoj kompleksnoj disciplini čiji dometi bivaju grandiozniji ulaskom u sferu kontekstualizacije i interpretacije materijala koji je pred identifikatorom i transmitterom koji se sveukupno naziva prevodiocem.

Cilj ovog rada najprije jeste da predstavi teoriju prevođenja i okvire prevođenja te kroz praktične primjere ukaže na važnost konteksta materijala koji uvelike doprinosi razumijevanju slike u potpunosti i zaokružuje semantički nivo, a koji otvara put ka kulturološkom nivou prijevoda. Kulturološki nivo prijevoda ujedno omogućuje ostvarivanje onog posljednjeg, umjetničkog kriterija.

Rad se sastoji od teorijskog i analitičkog dijela o prevođenju i pitanju konteksta čiji je utjecaj u prevođenju latinskog jezika itekako vidljiv i nezaobilazan faktor u ispravnom prenošenju poruke. Tvrdnje iznesene u teorijskom dijelu rada bit će potvrđene u analitičkom dijelu konkretnim primjerima iz različitih diskursa koje pronalazimo u bilo kojem polju književnosti, bilo prozi ili poeziji sa svojim zasebnim pravcima pisanja. Intencija je svakako ukazati i na nivoe prevođenja koji imaju za zadatak komparativnim pristupom ukazati na distinkciju između njih i naravno olakšati prevoditelju uvid u izvorni tekst koji će osvijetliti jednu tračnicu do konačnog prijevoda. Druga svakako biva osvijetljena pitanjima konteksta što osigurava sveukupnu sliku i put ka zadovoljavajućem prijevodu.

Početnom deskripcijom, analizom sadržaja i radom na tekstu klasičnih autora konsultiranih tokom studija latinskog jezika i rimske književnosti i prijevoda njihovih djela ovaj rad i tvrdnje koje su iznesene u uvodu će biti potkrijepljene primjerima iz njih, a sve u

svrhu praktičnog dokazivanja uplita konteksta u prijevod, te ukazivanja na razlike postavljenih nivoa prevođenja.

1. O prevođenju

Brojne su kovanice ove djelatnosti u različitim jezicima koje nam preko svoje etimologije stvaraju sliku o prevođenju kao o donošenju ili dovođenju nečega (tj. obavijesti – onoga što se želi saopćiti). Vladimir Ivir u svojoj publikaciji *Teorija i tehnika prevođenja* donosi presjek nekoliko jezičkih kovanica iz pojedinih jezika koji obitavaju na europskom tlu upravo kako bi se objasnila početna tvrdnja kako je prevođenje donošenje poruke nekome „prijeko“. Tako u francuskom pratimo naziv **traduction** (prema lat. *tra-* >pre< i *ducere* >voditi<) ili u engleskom **translation** (*trans* >preko< i *lation* prema lat. *latus* prema participu perfekta od glagola *ferre* >nositi<); zatim u njemačkom **Übersetzung** (upućuje na *Setzung* >stavljanje< negdje *über* >preko<.¹ Kod Umberta Eco-a u publikaciji *Otprilike isto* se navodi odlična metafora za prevođenje koju koristi Gerard Genette gdje kaže kako je to pergamena sa koje je ostrugan prvi natpis kako bi se ocrtao drugi.²

S obzirom na širok raspon tema kojima se bavi i na mnoge dodirne tačke sa susjednim disciplinama, znanost o prevođenju smatra se interdisciplinarnom. Susjedne discipline s kojima nauka o prevođenju dijeli znanstvenu metodologiju ili teorijske okvire jesu različite grane lingvistike (sociolingvistika, tekstna lingvistika, pragmalingvistika, kognitivna lingvistika, psiholingvistika, analiza diskursa, kontrastivna stilistika i dr.), psihologija, i kognitivne znanosti, sociologija, književnost, kao i novije znanstvene grane: kulturalni studiji, rodni studiji, postkolonijalni studiji i dr.³

Vrlo široku definiciju znanosti o prevođenju dao je švicarski lingvista Werner Koller, a ona kaže:“ Znanost o prevođenju treba shvatiti kao zajednički i sveobuhvatni termin za sva istraživačka nastojanja koja za svoju polazišnu tačku ili cilj imaju fenomene prijevoda i prevođenja.“⁴

¹ Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. (Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985.), 9.

² Genette u: Eco Umberto, *Otprilike isto : iskustva prevođenja* [preveo s talijanskoga Nino Raspudić], (Zagreb : Algoritam, 2006), 10.

³ Pavlović, Nataša, *Uvod u teorije prevođenja*, (Zagreb : Leykam, 2015.), 15.

⁴ Koller, Werner, *Übersetzen, Übersetzung und Übersetzer*, Babel 17 (1): 3-11.

Prema Chestermanu⁵ proučavanje se odvija na nekoliko razina i to:

- *tekstualno-jezičkom (lingvističkom)*: proučavaju se izvorni tekstovi, ciljni tekstovi i ostali relevantni tekstovi;
- *kognitivnoj*: na indirektan se način proučavaju procesi koji se odvijaju u prevoditeljskom umu tokom prevođenja;
- *društvenoj*: proučavaju se faktori kao što su svrha prijevoda, rokovi, naručitelji, izdavači, ugovori i sl.;
- *kulturnoj*: proučava se međusobni odnos između prevođenja i kultura, s osobitim obzirom na ideološke faktore, odnose moći i sl.

Općenita nepisana pravila prevođenja koja nam se nameću na putu do prijevoda, a koje gotovo svaki prevodilac ima u podsvijesti bi bila:

- ispravno prenijeti poruku;
- držati se doslovnog prijevoda što je moguće više / dosljednije;
- ako rečenica u prijevodu gubi smisao ili zvuči sasvim neprirodno, odstupiti od doslovnog prijevoda samo onoliko koliko je neophodno;
- previše slobodni prijevodi nisu dobri.

Naravno, postoji i skup znanja i vještina koji je zajednički svim vrstama i bez kojega prevođenje nije uopće moguće. U taj skup ulazi sposobnost dekodiranja (to jest, razumijevanja) izvorne poruke i njenog ponovnog kodiranja (to jest, izražavanja) u jeziku primaoca, zatim sposobnost vjernog i neiskrivljenog prenošenja obavijesti, te sposobnost za uspostavljanje komunikacijske interakcije s primaocima prevedene poruke. Sve ove sposobnosti mogu se svesti na poznavanje - a to znači sposobnost korištenja u komunikacijskim situacijama jezika na kome je poruka izvorno izražena i na koji je treba prevesti.⁶

Osim ovih znanja i sposobnosti, potrebno je vladati usko specijalističkim znanjima i vještinama područja koje se prevodi obzirom da za razumijevanje bilo kakve poruke bez kontekstualne potkrijepljenosti, samo uz poznavanje jezika, nije dovoljno.

⁵ Chesterman u: Pavlović Nataša, *Uvod u teorije prevođenja*, (Zagreb : Leykam, 2015.), 16.

⁶ Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. (Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985.), 16.

1.1 Prevođenje iz kulture u kulturu

Kultura kao kovanica potječe od latinskog *cult/us, a, um; adi. partic. <colēre)* – obrađen, kultiviran, njegovan, kulturan; *cult/us, us, m.* – obrađivanje, uzgajanje, odgoj, uvježbavanje, njega, ukrašavanje, vanjština. Caesar u svojim memoarima koristi izraz *cultus vitae*, odnosno način ili stil života.⁷

Vremenom je termin kultura evoluirao i dobija metaforički smisao; od kulture zemlje se prenosi na kulturu duha, od obrade polja na obrađivanje, kultiviranje duha, kako se navodi u knjizi *Kulturologija* od Sretena Petrovića. Metaforički smisao izraza: *animi culti, cultura animi, cultus litterarum* porijeklo nalazi kod rimskog velikana Cicerona u njegovom djelu *Tusculanae Disputationes*. Primijetio je da kao „što ne donosi ploda svako polje koje je obrađeno“ isto tako „ne donose ploda ni svi obrazovani duhovi“. Dakle, kao što polje, ma koliko bilo plodno, ne može dati ploda bez obrade, tako ne može ni duh bez nauke. A obrada duha, to je filozofija (*Cultura... animi philosophia est...*)⁸.

Pod heterogenim utjecajima ljudske zajednice se razlikuju jedna od druge, kao što se i geografski predjeli na kojima žive razlikuju. Prevođenje je poprilično jednostavan proces kada su kulture i civilizacije bliske, te imaju zajedničke obrise stila života, jezika i slično. Ivir sugerije da je prevođenje u najširem smislu zapravo prevođenje kultura.⁹ Pojam *kulturološka specifičnost* se upotrebljava kada je riječ o kulturnim razlikama i manjkavoj podudarnosti između dvije kulture koje se upoređuju u različite svrhe, u ovom pogledu svrhe dosljednog prenošenja poruke u prijevodnom obliku.

Pod terminom kulturna specifičnost sažete su sve forme jezičkog i nejezičkog ponašanja i djelovanja, koje su drugačije u osnovi jedne kulture, preovladajući svojim normama i konvencijama, ali takođe i na osnovu historijskih, političkih, geografskih, klimatskih ili ostalih uslova, u odnosu na druge kulture. Tako se može govoriti o realijama, kulturno-specifičnim elementima, kulturno-specifičnim fenomenima, kulturalijama, kulturemama, kulturno-specifičnim riječima, ključnim riječima iz kulture, itd..¹⁰

⁷ Petrović, Sreten. *Kulturologija*. (Beograd: Lela, 2005), 9.

⁸ Ibidem.

⁹ Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. (Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985.), 64.

¹⁰ Plojović, Albina. „Kultura i prevođenje“. *Islamska misao*, 5 vol, Novi Pazar: Fakultet za islamske studije. [Albina-Plojovic-KULTURA-I-PREVODJENJE.pdf \(fis.edu.rs\)](https://www.fis.edu.rs) (pristupljeno 03. 04. 2023.)

Raniji pristupi problema prevođenja iz 1960-tih i 1970-tih bavili su se, na osnovu tradicije u tom vremenu i vladajuće lingvističke orijentacije, isključivo mogućnošću doslovnog prijevoda i problematike ekvivalencije. O problemima ili poteškoćama prevođenja, govorilo se jedino tada, kada se izvorni tekst nije mogao prevesti “riječ po riječ” u ciljnom tekstu iz tekst-internih ili tekst-eksternih razloga, dakle kada doslovni prijevod nije bio moguć.¹¹

Kulturološke konotacije su teško razumljive i teško ih je razgraničiti. Često se o kulturološkim konotacijama priča onda kada pripadnici jednog kulturnog kruga određene riječi povezuju sa određenim predmetima, događajima i emocijama.¹²

Autorica Salevsky¹³ predlaže podjelu prijevoda na tri različita tipa prijevoda prikazana na sljedeći način, već prema tomu koji element u procesu prevođenja biva posebno istaknut:

- Prvi tip prijevoda unutar različitih mogućnosti prevođenja bio bi onaj vjeran strukturi (*strukturtreu*) i izražavao bi poglavito što je moguće vjernije fonetske, morfološke, sintaktičke i leksičke strukture originalnoga ili ishodišnoga teksta.
- Drugi tip prijevoda označen je kao prijevod vjeran smislu (*sinntru*) jer prevoditelj svoju pozornost prilikom prevođenja usmjerava poglavito prema prenošenju smisla iz ishodišnoga u ciljani tekst. U konačnici riječ je zapravo o mješovitom tipu prijevoda koji u svom ostvarenju može u pojedinim slučajevima biti bliži ishodišnom, a katkada ciljanom tekstu.
- Treći tip prijevoda – predstavljao bi prijevod u potpunosti vjeran svojoj svrsi, a to je vjernost komunikaciji i funkcionalnosti (*wirkungstreu*: učinkovitosti/djelovanju na čitatelja) koji bi pred sobom imao poglavito čitatelja. Prijevod se u svom konačnom određenju usmjerava prema njegovu djelovanju na određeni ciljani krug čitatelja, pa se u tu svrhu služi za to primjerenim sredstvima: ciljanim jezikom, kulturom i stilom.

¹¹ Loogus, Terje. *Kultur im Spannungsfeld translatorischer Entscheidungen: Probleme und Konflikte*. (Saxa / C: Beiträge zur Translationswissenschaft. Saxa-Verlag, 2008.), 94. <https://books.google.ba/books?id=gjhkPgAACAAJ>.

¹² Ibidem, 115.

¹³ Salevsky u: Lujić, Božo. "Lingvističke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije." *Bogoslovska smotra* 77, br. 1 (2007): 59-102. <https://hrcak.srce.hr/23491>.

2. Lingvistika i prevođenje

Lingvistika ostvaruje dubok uticaj na književna djela. Budući da je svako književno djelo ostvareno jezičnim materijalom, ono je u cjelosti predmet lingvističkog istraživanja.¹⁴ S tim u vezi, bavljenje prevodilačkim opusom, pogotovo kada se radi o latinskom jeziku, je itekako naslonjeno na lingvistiku. Iz lingvistike, možemo slobodno kazati, i proizilazi polje prevođenja. Prevođenje se definitivno ne sastoji samo u iščitavanju rječnika i biranju najprikladnijeg ekvivalenta u skladu s kontekstom, nego uključuje tri ključna faktora: osobu prevoditelja, osobu autora i osobu recipijenta. Prve su dvije za vrijeme nastanka prijevoda u bliskom kontaktu jer je bitan i *intentio auctoris* koju prevoditelj sam često ne može u potpunosti odgonetnuti. Uloga je recipijenta velika jer je on instanca za koju tekst nastaje i mora se imati u vidu moguća recepcija svakoga teksta. Upravo stoga je bitna interpretacija teksta, a ona uz prevoditelja uključuje i autora kako bi tekst u konačnici postigao isti učinak na recipijenta.¹⁵

U izvornom jeziku postoji tekst (koji može biti napisan ili izgovoren) i taj se tekst u procesu prevođenja zamjenjuje jednakovrijednim tekstom u jeziku-cilju.¹⁶ Tijek prevođenja je ahronološki pri čemu se prevodilac fokusira na specifične dijelove kako bi se postupak zamjene teksta obavio s uspjehom. Ekvivalent koji odgovara autorovoj zamisli predočenoj u izvorni tekst je moguće dobiti samo takvim složenim procesom.

Takvu definiciju prevođenja dao je na primjer J. C. Catford u svojoj knjizi *Linguistic Theory of Translation* koji polazi od teksta kao sintaktički najviše razine i definira prevođenje kao zamjenjivanje tekstualnoga materijala u jednom jeziku (izvornom jeziku) jednakovrijednim tekstualnim materijalom u nekom drugom jeziku (jeziku-cilju).¹⁷ Lingvističkim pristupom se ekvivalencija uspostavlja se između lingvističkih izražajnih sredstava dvaju jezika. Zakonitosti odnosa između izvornika i prijevoda traže se na leksičkoj i gramatičkoj razini, te posebno na razini stila.¹⁸

¹⁴ Katičić Radoslav, „Stilistika – Nauka o književnosti i lingvistika“, *Umjetnost riječi* 1960, <https://stilistika.org/nauka-o-knjizevnosti-i-lingvistika> (pristupljeno 23. 10. 2022.).

¹⁵ Eco Umberto, *Oprilike isto : iskustva prevođenja* [preveo s talijanskoga Nino Raspudić], (Zagreb : Algoritam, 2006), 17-18.

¹⁶ Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. (Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985.), 35.

¹⁷ Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. (Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985.), 36.

¹⁸ Ibidem, 36.

Prevođenje kao samostalna djelatnost sa stanovišta epistemologije ima svoj predmet, teorijske okvire i metodologiju, ali autori J. P. Vinaj i J. Darbelnet¹⁹ upozoravaju da je prevođenje pogrešno definirati kao umijeće i baviti se njegovim podjelama na vrste te se umjesto toga treba pomno proučavati, prvenstveno iz okvira nauke o jeziku. Ipak, Kico u svom radu napominje kako lingvistika jasno pokazuje da prevođenje, pored eminentno jezičkih, obuhvata i ekstralingvistička pitanja.²⁰ Njih pronalazimo u kontekstu pisanja književnog djela koji povežujemo sa historijskom pozadinom vremena u kojem je autor pisao, kulturološkim pitanjima, te naposljetku književnim žanrom koji bivaju prekretnicom pri čemu bazični tekst preveden u formalnom smislu prateći lingvističke odrednice biva nadopunjen i dobija smislenu i jasno značenje u jeziku na koji se prevodi.

Da bi se prevođenjem nekog teksta s jednog jezika na drugi postigao željeni cilj, prema zahtjevima savremene lingvistike treba ostvariti vjernost cjelokupnom tekstu. Iako je i davnašnji temeljni zahtjev da se tekst prevede bio sasvim jasan i precizan, tek savremena lingvistika može pružiti odgovore i na pitanja: šta znači cjelokupan tekst i iz čega se sastoji cjelovitost poruke koju on upućuje?²¹

3. Kontekst i prevođenje

U nastajanje književnog djela kao kompleksne tvorevine uključeno je više faktora poput konteksta vremena, prostora, kulture, autorova stila pisanja ili žanra. Njihova se *differentia specifica* očituje na više razina, a prije svega na formalnoj i sadržajnoj strani. Formalna strana teksta odnosi se na okvire u koje je tekst postavljen, na stilska izražajna sredstva, grafičko oblikovanje i sl.²² Van Dijk kaže da je kontekst *mentalna* tvorevina date društvene stvarnosti, a ne samo fizičko okruženje, mjesto, vrijeme i sl. Moć autora se očituje kroz društvenu poziciju i pristupu informacijama i kroz stvaranje djela koje organizira našu čitateljsku percepciju.

¹⁹ J. P. Vinaj – J. Darbelnet, *Stilistique comparee du francais et l'anglais – Methode de Traduction*, (Paris, 1958).

²⁰ Kico, Mehmed, „Lingvistika i prevođenje“, *Glasnik Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, 23 maj, 2007, <http://www.islamskazajednica.ba/images/stories/GLASNIK/GLASNIK3-42007/mkico.pdf> (pristupljeno 23. 10. 2022).

²¹ Ibidem, 226.

²² Tomas, Anita. *Prevođenje književnog teksta i intersemiotičko prevođenje* [diplomski rad]. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2016., 13.

Autori leksičke i gramatičke izbore prilagođavaju političkom, kulturološkom i historijskom kontekstu. Kontekst općenito poimamo kao neko okruženje ili okolnosti za određeni događaj, djelovanje ili diskurs. To je nešto što moramo unaprijed znati da bismo shvatili događaj, djelovanje kao i diskurs; neka pozadina, okolina, uvjeti i posljedice. U shvatanju diskursa, shvatanje konteksta je suštinska stvar. On uključuje neke neizostavne parametre kao što su: sudionici, njihove uloge i namjere, ciljevi kao i vrijeme i prostor. Diskurs se stvara, shvata i analizira upravo uzimajući u obzir ove faktore. Ljudski sudionici ključni su element konteksta dok neki drugi parametri imaju sekundarnu ulogu: muškarac/žena, star/mlad, utjecajan, bogat, siromašan i sl. Ova svojstva smatraju se kontekstualnim jer mogu imati utjecaja na stvaranje i interpretaciju diskursa, teksta i govora kroz upotrebu zamjenica, glagola, kroz forme učtivosti i sl. tako da možemo kontekst posmatrati kao selekciju onih svojstava koja su bitna i relevantna za određeni diskurs. Ako gledamo na diskurs kao akciju i interakciju, kontekst nam je ključan. Glavna razlika između apstraktne diskursne analize i socijalne diskursne analize jeste upravo ta da u socijalnoj uzimamo u obzir i kontekst. Diskurs se proizvodi, razumije i analizira u određenom kontekstu, te tako kažemo da se tekst ili govor situira: diskurs se opsuje tako da se postavlja ili ostvaruje „u“ određenoj socijalnoj situaciji.

Drugi problem s kojim se prevoditelj suočava je problem konotacije. Poznato je da riječi imaju svoju denotaciju koja se definira kao osnovno, primarno značenje riječi. Kada govorimo o dodatnim značenjima koje riječi mogu nositi ulazimo u sferu stilistike. U tom smislu nastojimo napraviti izbor između riječi koja je prikladnija za ovaj ili onaj kontekst.

Primjeri:

Facultas, atis, f. – sposobnost, ali i prilika, mogućnost, sredstva (materijalna):

... posteaquam vidit... neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi...²³.

“Nakon što je vidio da mu se ne daje **mogućnost** da dostojno živi...”

... si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum...²⁴.

“Ako bi se Brut htio koristiti nečim od njegovih **sredstava**, koristit će se...”

²³ Nep. Vit. Att. I, 1.

²⁴ Nep. Att. I, 8.

Imenica *sententia, ae, f.* – rečenica, mišljenje, izreka te glagoli *pronunti/are, I.* – izgovoriti, *sequor, 3.* *Secutus sum* – slijediti; *refero, referre* – donijeti natrag u institucionaliziranom diskursu rimskog senatskog i općenito političkog okruženja poprimaju posve drugačija značenja. *Sententiam sequi* – prihvatiti prijedlog; *pronuntiare* – iznijeti na glasanje; *referre* – podnijeti izvještaj:

*Referunt consules de re publica.*²⁵

“Konzuli podnose izvještaj o stanju u državi.”

*Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negavit.*²⁶

“Lentul je izjavio da Kalidijev prijedlog neće ni iznijeti na glasanje.”

Res, ei, f. – stvar, ali i prilika; čin:

*Habere videtur ista res inquietatem si imperare velis, difficultatem si rogare.*²⁷

“U tom činu ima nepravедnosti, ako želiš narediti, teškoće, ako želiš zamoliti.”

Iako u datome primjeru doslovan prijevod imenice *res – stvar* ne bi bio u potpunosti neprihvatljiv jer bi smisao poruke ostao shvatljiv, ali zbog slikovitosti prijevoda, prevodilac može odabrati riječ koja datome kontekstu više odgovara pod uvjetom da se ne odstupa previše od formalnog nivoa prijevoda što u odabranom primjeru i nije slučaj.

Tempus, oris, n. – vrijeme, ali i prilika

Hab/ēre, 2. – imati, ali i smatrati:

*Si eritis secuti sententiam C. Caesaris, quoniam hanc is in re publica viam quae popularis habetur secutus est, ...*²⁸

“Ako budete slijedili mišljenje C. Cezara, budući da je on slijedio onaj put u državi koji je **smatran** popularnim, ...”

²⁵ Caes. *Comm. De bello civili*, I, 1.

²⁶ *Ibidem*, I, 2.

²⁷ Cic. *In Catil.* IV, 4.

²⁸ Cic. *In Catil.* IV, 5.

Glagol *hab/ēre*, 2 – imati; vrlo često preuzima značenje *smatrati, držati za*. Novo značenje je kontekstualno uvjetovano; navedeni primjer dokazuje da je njegovo doslovno značenje u datoj situaciji nemoguće uključiti u prijevod, pa ni u samome izvorniku glagol *habere* nije ga zadržao, nego pomjerio na *smatrati*. Pored toga, tu je ponovo i imenica *res* koja u sprezi s pridjevom *publicus*, a, um daje sasvim novo značenje: *država*.

Imenica *studium, ii n.* - nastojanje, težnja, rijetko se koristi u značenju razmirica; ovakav primjer daje Salustije u djelu *Bellum Iugurthinum* :

... quae contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiae processit, ut studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem feceret.²⁹

“Ta borba izmiješala je sve božansko i ljudsko i time se dotjeralo do bezumlja tako da su rat i razaranje Italije učinili kraj građanskim razmiricama.”

U datome primjeru značenje imenice *studium* (dat. pl.) kontekstualno je uvjetovano. U 6. poglavlju istoga djela ista imenica korištena je, opet, u sasvim novom značenju:

... studia Numidarum in Iughurtam adcensa...³⁰

“raspaljena je naklonost Numidana prema Jugurti...”

... postquam hominem adolescentem, exacta sua aetate et parvis liberis, magis magisque crescere intellegit, vehementer eo negotio permotus, multa cum animo suo volvebat.³¹

“ Nakon što je shvatio da mladić sve više i više sazrijeva, a njegov život je već pri kraju, a djeca mala, jako uznemiren tom okolnošću, mnogo se u duši brinuo.”

3.1 Kontekst u okviru književnog roda

Književni rod velikim dijelom diktira na koji način će biti pisano određeno djelo, a potom i na njegov ekvivalent u prijevodu na drugi jezik. Primjera radi, žanr biografija traži maksimalnu objektivnost autora pri pisanju djela. Uspješan biograf ne pravi razliku

²⁹ Salust. *Bell. Iugurth.* 5.

³⁰ Ibidem, 6.

³¹ Salust. *Bell. Iugurth.* 6.

zasnovanu na bazi osjećaja i emocionalnih upliva baziranih na različitim osnovama. Kornelije Nepot, Rimljanin, u svom djelu *De excellentibus ducibus exterarum gentium* ili *O izvrsnim vojskovođama stranih naroda* piše biografiju Hanibala, poznatog vojskovođe čiji je život posvećen borbi protiv Rimljana. On o Hanibalu piše pod utjecajem žanra i navodi sve njegove osobine, bilo dobre ili loše, (ne)zavisno od osjećaja, njegove uloge i položaja u historiji kao rimskog neprijatelja broj jedan. Brojni su slučajevi u biografiji koji bi nas, kada bismo se držali doslovnog prevođenja, referirali na pogrešan trag u prijevodu ukoliko ne bismo slijedili kontekst koji se veže za pitanje književnog roda.

Primjer:

Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit, neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit aduersarios. ³²

Kontekstualiziran prijevod: “ Tako je Hannibal mudročću savladao oružje Rimljana, ne samo tada, nego često i u drugim prilikama pješačkim četama jednakom je mudročću potjerao protivnike.”

Komentar: Nepot je Hanibala predstavio kao ne samo hrabra i neustrašiva vojnika, nego i kao vrlo mudra i razborita čovjeka koji je Rimljane i na taj način pobjeđivao. Međutim, moramo imati u vidu da autor o ovome Kartazaninu piše na pohvalan način jer želi ostaviti dojam objektivnosti i jer piše pod utjecajem žanra, ali mi kao čitatelji, potaknuti smo na razmišljanje o tome koliko je Nepot kao Rimljanin zaista mogao hvaliti neprijatelja svoga naroda, kao i na razmišljanje da li je on zaista uspio ostvariti taj dojam objektivnosti ili mu je izmaknuo upravo kroz pretjerano hvaljenje rimskoga neprijatelja. Možda se u tom silnom nastojanju da se stvori dojam objektivnosti, on upravo izgubio?

U pjesništvu također pronalazimo jasne dokaze utjecaja konteksta na prijevod sa latinskog jezika. Kontekst pisanja lirike na latinskom jeziku podrazumijeva poznavanje metričkih šema i zahtjeva koji se odnose na slogove. Naime, metrička šema zahtijeva određen broj slogova u stihu pa se pjesnici koriste riječima i sintagmama koje imaju smisao u latinskom jeziku dok se u bosanskom jeziku, u datome kontekstu koriste drugi leksički i gramatički izbori kako bi se prenijela jasna poruka. Na primjeru 8. i 9. stiha iz Katulove 51. karmine jasno se može uvidjeti utjecaj konteksta u pogledu metričkih zahtjeva:

³²Nep. Vit. Han. XI, 7.

Izvorni tekst:

*nam simul te, Lesbia, aspexi, nihil est super
mi <vocis in ore;>*³³

Formalni prijevod:

„Naime čim sam te ugledao Lesbijo, **ništa
mi od glasa u ustima nema.**“

Kada pogledamo prijevod navedenih stihova, možemo primjetiti kako on, takav doslovan, u našem jeziku ne prenosi dovoljno jasnu niti ekvivalentnu poruku koju je Katul poslao na izvornom jeziku. Tako, ukoliko bismo uključili kontekst osjećanja koji obično pjesnike vodi do pisane riječi, mogli bismo prijevod prilagoditi našem jeziku pa bi prijevod ovog dijela glasio:

1. „Naime od kada sam te
ugledao Lesbijo, ne mogu
izustiti ni riječi.“

2. „Čim sam te
ugledao, **od onda nemam više,
Lesbijo glasa.**“³⁴

U istoj pjesmi pronalazimo još jedan primjer gdje formalni prijevod ne prenosi pravu poruku, pogotovo u kontekstu ljubavnih osjećanja.

Izvorni tekst:

*,geminæ teguntur
lumina nocte.*³⁵

Formalni prijevod:

„**a oba oka
prekriše se tamom.**“

Ukoliko osmotrimo leksički izbor riječi i semantički analiziramo korištene riječi od strane pjesnika, zaključujemo kako je moguće dati dosljedan ekvivalent u bosanskom jeziku koji je ujedno i kulturološki nivo prijevoda. On zapravo odstupa gramatički od izvornog teksta, ali oslikava pravu poruku:

„**mrak mi je pao na oči.**“

Dubravko Škiljan u prijevodu ove iste pjesme ostaje semantički dosljedan te navedeni dio prevodi:

³³ Cat. Car. LI.

³⁴ Catullus, C. Valerius; Škiljan, Dubravko. [prijevod] Carmina. <http://rudynegenborn.net/catullus/text2/cr51.htm> (pristupljeno 25.02. 2023.).

³⁵ Cat. Car. LI.

„i pokriva noćna tmina oba mi oka.“³⁶

Religijski tekstovi su u latinskom jeziku, posebno kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom periodu posebno zastupljeni, prvenstveno kada mislimo na ranokršćansku književnost i apologete kršćanstva poput Tertulijana, Minucija Feliksa ili Laktancija. Oni su iz različitih uglova svojih profesija poput prava, retorike i drugih nastojali odbraniti svoju religiju od stalnih napada kako rimskih vlasti, tako i običnih narodnih masa. Ovakav vid tekstova nam predstavlja konotativna značenja mnoštva riječi sada kroz prizmu kršćanstva što klasičnom latinisti može predstavljati izazov pri prevođenju religijskih tekstova.

Riječ *virt/us, utis, f.* koja u izvornom pogledu označava sve fizičke mogućnosti i moralne osobine u čovjeku: srčanost, postojanost, odvažnost, neustrašivost, hrabrost, sposobnost... Kod Marevića se navodi da je proistakla iz riječi *vir, i, m.* (muž, čovjek); a najčešći primjer njezinog korištenja je u historiografskim djelima u kontekstu vojne sposobnosti, hrabrosti i neustrašivosti (*Caes. virtus militaris* – vojna neustrašivost, sposobnost). Kod Laktancija pronalazimo jasan primjer ove tvrdnje u sljedećem primjeru korištenja ove riječi:

*Quod templum non auri et gemmarum donis corruptibilibus, sed aeternis virtutum muneribus ornatur.*³⁷

Kontekstualizirano: „Taj hram se ukrašava ne kvarnim darovima od zlata ili dragulja, nego vječnim darovima vrline.“

3.2 Ustaljene sintagme u latinskom jeziku

Ustaljene sintagme ili kompozicije u latinskom jeziku ponekad u našem jeziku označavaju jednoznačnu riječ, ponajviše glagol, a koji tek tada oslikava semantički element rečenice i smatra se pravilnim prijenosom poruke. Vrijedi napomenuti kako se neke od sintagmi mogu zadržati i u doslovnom prijevodu te da i tada čitatelju može biti jasno o kakvom se razvoju dešavanja radi, ali zbog želje i naravno mogućnosti jasnijeg predočavanja

³⁶ Catullus C. Valerius; Škiljan, Dubravko. [prijevod] *Carmina*. <http://rudy.negenborn.net/catullus/text2/cr51.htm> (pristupljeno 25.02. 2023.).

³⁷ Lact. *Div. Inst.* V, 8.

se koriste značenja u kontekstu književnog žanra, situacije i sl. Primjeri ovog tipa su brojni, ali pomenut ćemo samo neke sintagme koje oslikavaju već ranije iskazano, a to su:

Usus est – koristio se

Glagol *utor*, 3. *usus sum* u prijevodu znači koristiti (se nečim) i specifičan je po tome što uza se traži imenicu u instrumentalnom ablativu. Upravo je takva rekcija doprinijela instrumentaliziranju predmeta pa i ličnosti koja dolazi u ablativu kao dopuna glagolu tako da se doslovnim prevođenjem najčešće prenosi potpuno pogrešna poruka. Naime, u bosanskom jeziku koristiti se nečijim prisnim prijateljstvom, osobom kao učiteljem ili vrijednim i bogatim ocem značilo bi zloupotrebljavati sve navedeno, a to nikako nije smisao niti jedne poruke u odabranim primjerima. Stoga se ovaj glagol na bosanski jezik prevodi jednostavno glagolima **imati ili biti**, a njihova upotreba je upravo kontekstom uvjetovana.

*Atque hoc Sosylo Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore.*³⁸

Doslovan prijevod: „Sozilom **se koristio** kao učiteljem grčke književnosti“

Kontekstualizirano: „**Imao je** Sozila za učitelja grčke književnosti.“

*Patre usus est diligente et, ut tum erant tempora, diti inprimisque studioso Litterarum.*³⁹

Kontekstualizirani prijevod: „**Imao je vrijedna oca**, za ta vremena, bogatog i prije svega naklonjenog književnosti.“

*Atticus, cum Ciceronis intima familiaritate uteretur,*⁴⁰

“Atik, iako se koristio Ciceronovim prisnim prijateljstvom...”

Kontekstualizirani prijevod: “Iako je Atik bio u prisnom prijateljstvu sa Ciceronom...”

Obviam venire – (dolaziti ususret) suprotstaviti se, sukobiti se

Glagol *ven/ire*, 4. nosi značenje „doći, stići, pristizati, dolaziti“⁴¹. Pored 13 mogućih upotreba u prijevodu na naš jezik, ovaj glagol također u sintagmi dobija novu konotaciju. Marević napominje upravo primjer sintagme *obviam venire* koju prevodi doslovno. Međutim u primjeru koji slijedi, kontekst uvjetuje novo značenje sintagme obzirom da se

³⁸ Nep. Vit. Han. I, 13.

³⁹ Nep. Vit. Att. I, 2.

⁴⁰ Nep. Vit. Att. I, 8.

⁴¹ Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. (Zagreb: Matica hrvatska, 2000), 3428.

radi o klasičnom sukobu na vojnom polju između Hanibala i dvojice rimskih konzula Gaja Terencija i Lucija Emilija.

*ibi obuiam ei uenerunt duo consules, C. Terentius et L. Aemilius.*⁴²

Doslovan prijevod: “Ondje su mu **ususret došla** dva konzula, Gaj Terencije i Lucije Emilije.”

Kontekstualizirani prijevod: “Ondje su mu **se suprotstavili** dvojica konzula, Gaj Terencije i Lucije Emilije.”

***Morte afficere* – usmrtiti, umoriti**

Glagol *afficere*, 3. primarno se prevodi kao „djelovati na, utjecati na, dovesti u položaj“⁴³ ima rekciju u ablativu. Prijevod ovog glagola, kao i obično mnoštva glagola sa rekcijom odnosno onih koji uz sebe imaju imenicu ili pridjev kojoj određuju padež, biva drugačiji u našem jeziku u odnosu na nominu koja dolazi uz glagol. Tako je najčešći slučaj ovog glagola da biva upotrebljen u sintagmatskom obliku ovog tipa, dok se u našem jeziku prevodi ekvivalentnim glagolom. Marević u svom rječniku navodi brojne slučajeve u tekstovima kod različitih autora poput: *Cic. beneficio afficere* – učiniti dobrotu; *laudibus afficere* – pohvaliti; *Hisp. luctu afficere* - rastužiti; *Pl. laetitia afficere* – razveseliti i sl.

*quibus praescrripsisset tribuno custodiae adposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere...*⁴⁴

“Kojima je propisano tribunu određenom za stražu, da ne oklijeva da usmrti Agripu...”

***Dare verbum* – (dati riječ) očitati lekciju**

Glagol *dare*, 1. prvenstveno ima značenje „darovati, dodijeliti, podijeliti“⁴⁵. Zapravo Marević navodi 18 vrsta značenja navedenog glagola u različitim kontekstima. Posebnu pažnju u rječniku upravo posvećuje upotrebi ovog glagola u frazama. Tako se navode: *concilium (ili consilium) dare* - sazvati vijeće; *senatum dare* - sazvati senat; *iur. litem dare* – presuditi; *poenas (ili supplicium) dare* - biti kažnjen, pretrpjeti kaznu; *satis dare*, v. *satisdāre*; *plausum dare* pljeskati; *salutem dare* - pozdraviti; *osculum dare* poljubiti; *lacrimas dare* - zaplakati; *veniam dare* - iskazati milost, oprostiti, v. *venia*; *milit. tesseram*

⁴² Ibidem.

⁴³ Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. (Zagreb: Matica hrvatska, 2000), 109.

⁴⁴ Tac. *Ann. I*, 6.

⁴⁵ Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. (Zagreb: Matica hrvatska, 2000), 676.

dare poslati pločicu sa zapovjedima, lozinkom i sl; *fidem* (ili *iusiurandum*) *dare* - dati riječ, obećati, zakleti se; *nomen dare* - prijaviti se i sl.

Kod primjera *fidem dare*, ne postoji dilema u prijevodu i on se prevodi onako kako je već ranije navedeno. Slijedeća navedena rečenica, uvjetovana kontekstom, daje potpuno drugu dimenziju pojavljivanja glagola *dare*, I. u sintagmi. Ovog puta se pojavljuje sa imenicom *verbum*, i, n. – riječ.

*Fabioque, callidissimo imperatori, dedit uerba.*⁴⁶

Doslovan prijevod: „**Dao je riječ** Fabiju, vrlo lukavom zapovjedniku.“

Komentar: Naime Hanibal, po prelasku Alpi, susreće se na vojnom polju sa različitim rimskim vojskovođama i redom nanosi im poraze. U bosanskom jeziku postoji konkretan izraz koji dobro oslikava navedenu sintagmu i prenosi izvornu poruku autora koja je uvjetovana kontekstom.

Kontekstualizirani prijevod: „**Očitao je lekciju** Fabiju, vrlo lukavom zapovjedniku.“

initium capit – uzima početak (počinje)

Glagol *cap/ĕre* 3. se prevodi sa „uzeti“⁴⁷ u prvom redu. Glagol rječnički obuhvata 23 vrste značenja od kojih je posljednja koja se odnosi na upotrebu navedenog glagola u frazama. Tako Marević navodi fraze poput: *arma capĕre* – uzeti oružje, započeti neprijateljstvo; *auribus captus* - gluh; *consilium ĕre*- imati plan, isplanirati; *fidem -ĕre* - biti vjerojatan; *finem -ĕre* završiti; *fugam -ĕre* dati se u bijeg; *initium ili principium -ĕre* započeti; *membris -tus* sakat, oduzet; *mente ~tus* lud, poremećen, *oculis ~tus* slijep; *pedibus ~tus* hrom; *radicem -ĕre* pustiti korijen; *somnum ili quietem ~ĕre* spavati, odmarati se.

...*initium capit a flumine Rhodano*...⁴⁸

Doslovan prijevod: „...uzima početak od rijeke Rone...“

Doslovan prijevod je moguće zadržati u konačnici jer je razumljiv; ali budući da bi zvučao suviše kruto, ovu glagolsku sintagmu radije prevodimo samo glagolom „počinje“.

Pored sintagmi, tu su i primjera radi ustaljeni izrazi koji spadaju u vojnu terminologiju korištenu u različitim periodima antičkog Rima. Pratimo ih kroz različite

⁴⁶ Nep. Vit. Han. I, 13..

⁴⁷ Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000., 390.

⁴⁸ Caes. Comm. de bell. civ. I,1.

historiografske spise u djelima Gaja Julija Cezara, Salustija Krispa, Kornelija Nepota, Tita Livija, Tacita i drugih. Za njih je karakteristično to da, ukoliko ih se ne poznaje, ne primijeti na vrijeme u tekstu ili pretraživanjem značenja u rječniku gdje su najčešće i navedene kao neko drugo ili treće značenje, moguće je u potpunosti odlutati od stvarnog značenja dijela teksta i prenijeti pogrešnu poruku što može ponekad biti pogubno.

Kao primjer navedenog može se navesti situacija na koju se nailazi kod Tita Livija u djelu *Ab urbe condita*, u XXI knjizi, VIII poglavlje kada Livije opisuje pripremu napada Punjana, pod komandom Hanibala, na utvrđeni grad Sagunt u Hispaniji.

*Obsidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit dum uolnus ducis curaretur; per quod tempus ut quies certaminum erat ita ab apparatu operum ac munitioum nihil cessatum. 2 itaque acrius de integro coortum est bellum pluribusque partibus, uix accipientibus quibusdam opera locis, uineae coeptae agi admouerique aries.*⁴⁹

„Zatim je kroz nekoliko dana, dok je liječena rana komandanta, to bila više opsada nego napadanje. Za to vrijeme dok je bilo zatišje između borbi, ništa se nije prekidalo sa pripremom sprava i utvrđivanja. **Žešća borba je započela iznova na više mjesta, počele su se primicati i gurati zaštitni krovovi i ovan iako su neka mjesta jedva mogla podnijeti sprave.**“

Navedeni dio teksta posebno je interesantan zbog korištenja naočigled običnih leksema u svrhe objašnjavanja vojnog manevra, odnosno primicanja zaštitnih krovova ili *vineae*⁵⁰ bedemima grada, kako bi se obezbijedio put i prostor spravi za razbijanje zidina odnosno *aries*⁵¹.

*Erant in sinistro cornu legiones duae.*⁵²

“Na lijevom **krilu** bile su dvije legije....”

Dakle, u rimskoj kulturi, u vojnoj terminologiji koristila se riječ *cornu*, *us n.* - *rog*; dok se u bosanskom jeziku u istom kontekstu koristi riječ *krilo*. Stoga u ovome primjeru imamo kulturološki nivo prevođenja jer je upravo kulturološkim kontekstom uvjetovana upotreba riječi *krilo* umjesto *rog*. Ono što je zajedničko navedenim dvjema kulturama glede

⁴⁹ Liv. *Ab urb. con.* XXI, 8.

⁵⁰ *vine/a, ae, f.*- 1. *Cic., Pl., Ter.* vinograd, trsje loze

3. *milit. Cic., Caes. i dr.* zaštitni krov kojim su se kod posjedanja branili od neprijateljskog streljiva

⁵¹ *ari/es, etis, f.* -1. *zool. Verg., Cic., Varr., i dr.* ovan

2. *milit. Caes., Verg., i dr.* ovan, u starom vijeku ratna sprava s ovnujskom glavom za razbijanje neprijateljskih zidina...

⁵² *Caes. Comm. de bell. civ.* III, 88.

izbora leksike u datoj situaciji jeste činjenica da i jedan i drugi izbor pripadaju domeni životinjskog svijeta, tj. označavaju dio životinjskog tijela.

Ukoliko bi se zanemario vojni kontekst ovih riječi i zapostavila njihova semantika u vojnoj terminologiji dobili bismo prijevod koji bi u potpunosti promašio *intentio operis*.

Osim ovakvog pogleda na navedeni dio teksta, ovdje možemo pratiti još jedan fenomen u prevođenju, a koji se odnosi na **prevoditeljske aporije** (dvojbe, neodlučnosti; gr. ἀπορία) u pogledu pojmova terminologije koja je svojstvena samo jednom jeziku, u ovom slučaju latinskom jeziku. Naime, u navedenom primjeru pratimo odnos udomaćivanja i otuđivanja termina. Udomaćivanje ekvivalenta postupak je kojim se za stranu riječ koristi jasniji ekvivalent iz ciljnoga jezika. Otuđivanje je suprotan postupak prilikom kojeg se zadržava izvorna riječ iz teksta kako bi se zadržao smisao. Obzirom da u bosanskom jeziku ne postoji ekvivalent u obliku leksema za 'vojnu spravu koja služi za razbijanje bedema grada', koristimo i udomaćujemo latinski termin u obliku osnovnog značenja riječi, s tim da je potrebno svakako u fusnoti napomenuti i pobliže objasniti o čemu se zapravo radi kako bi se kontekst odrazio i u prevedenom obliku.

Sljedeći citat nudi primjer potpunog mijenjanja značenja riječi gdje variranja u značenju idu iz jedne krajnosti u drugu. Radi se o pridjevu *fatalis, e* – sudbonosan:

*Etenim, si P. Lentulus suum nomen inductus a vatibus **fatale** ad perniciem rei publicae fore putavit, cur ego non laeter meum consulatum ad salutem populi Romani prope **fatalem** exstitisse?*⁵³

“Jer, ako je P. Lentul, potaknut prorocima, mislio da će njegovo ime biti kobno po državu, zašto ne bih ja radostan rekao da je moj konzulat bio gotovo spasonosan rimskome narodu?”

Komentar: Ovdje je, dakle, očita gore navedena varijacija značenja jedne te iste riječi koja od kobnog seže do spasonosnog. Također je evidentno da je ovakvo drastično pomjerenje značenja upravo kontekstualno uvjetovano: budući da je Publije Lentul bio jedan od značajnijih učesnika u Katilininoj zavjeri, pridjev *fatale* u sprezi s njegovim imenom i posljedicama njegovih djela po državu poprima krajnje negativno značenje: koban. S druge strane, Ciceronov trud na razotkrivanju zavjere pogubne za državu ovome pridjevu u istome kontekstu daje krajnje suprotne značenje: spasonosan.

⁵³ Cic. *In Catil.* 1.

Ovaj primjer također jasno ukazuje kada je značenje kontekstualno uvjetovano tako da variranje značenja ide iz krajnosti u krajnost; ovdje iz krajnje negativnog u krajnje pozitivno značenje:

*Masinissa, rex Numidarum, multa et praeclara rei militaris facinora fecerat.*⁵⁴ ()

“Mazinisa, kralj Numidana, ... učinio je mnoga i sjajna vojnička djela.”

Značenje imenice *facinor, oris n.* – zločinstvo u datome primjeru mijenja se u djelo u krajnje pozitivnom smislu. To značenje uvjetovano je historijskim kontekstom, tj. pripovijesti o njegovoj pomoći Rimljanima u ratu protiv Kartažana zbog čega je dobio počasni naslov *amicus populi Romani* – prijatelj rimskog naroda. Međutim, u ovome slučaju treba istaknuti da postoje i konkretni leksički izbori koji čine dio konteksta jer je upravo njihovo prisustvo ovoj imenici dalo krajnje pozitivan sadržaj. To su pridjevi *multa* i *praeclara* (mnoga i sjajna), od kojih je drugi pridjev ostvario izrazito snažan utjecaj na kontekst; naime, radi se o tome da zločinstvo nikako ne može biti sjajno, pa je sasvim jasno da imenica u ovome leksičkom okruženju mijenja značenje.

3.3 Logički konektori u tekstovima

Termin konektor upućuje na latinski glagol *connect/ĕre*, 3. što u prijevodu nosi konotaciju povezivanja, pridruživanja i vođenja do nečega. Obično u funkciji konektora nalazimo veznike, koji se prema svojoj incijalnoj ulozi zaista smatraju veznim elementima u rečenici, ali jako je bitno naglasiti na nivou teksta. Kada govorimo o široj slici, ulogu konektora mogu nositi također prilozni, odnosno zamjenice. Osim toga još jedna vrsta konektora jesu izrazi poput *naprimjer, prvo, drugo*, ali i rječice kao posebna vrsta nepromijenjivih riječi poput *međutim, pak, jedino, dakle*, itd.

Silić u svojoj publikaciji *Od rečenice do teksta* konektore definira kao signale kontekstualne uključenosti rečenice.⁵⁵ Upravo ova definicija konektore odvađa od veznih sredstava na nivou rečenice dok se referira na njihovu važnost po pitanju povezivanja jezičkih jedinica na razini teksta. Orešković Dvorski u svojoj disertaciji kaže kako su konektori zaduženi za organizaciju odnosa među rečenicama u tekstu te po sastavu mogu

⁵⁴ Salust. *Bell. Iugurth.* 5.

⁵⁵ Silić, Josip, *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva* (Zagreb: Biblioteka znanstvenih radova, 1984), 109-110.

varirati od jedne riječi pa sve do jedne rečenice te da je pri pristupu tekstu potrebno skrenuti pozornost na vezu između gramatike i komunikacije odnosno da tekstu treba prvenstveno pristupati kao komunikaciji⁵⁶. Van Dijk razlikuje vezna sredstva koja povezuju na različitim razinama: rečenični (*sentential connectives*) i sadržajni (*phrasal connectives*) konektori. Veći dio sadržajnih konektora može se izvesti iz pojedinih rečeničnih konektora, ali manji dio konektora nema takve povezanosti s rečeničnim konektorima.⁵⁷

Logički konektori vrše ulogu povezivanja na razini teksta i njihovo prisustvo uvelike doprinosi značenju rečenica te ih nikako ne možemo uzimati kao zanemarljive pri analizi i prevođenju latinskog teksta na naš jezik kako u jezičkom pogledu koji se ogleda na morfosintaksičkom nivou, ali i na sadržajnom nivou. Primjere ovoga pronalazimo u svim djelima antičkih rimskih autora, te za potrebe pojašnjavanja ovog segmenta iznosimo samo neke od njih:

*Qua*⁵⁸ *lege ei plurimi honores fiunt,...*⁵⁹

Klasičan primjer relativnog vezivanja u rečenici na sintaktičkom nivou što opet predstavlja logičko povezivanje cjelina sadržaja u ovom dijelu teksta kod Aula Gelija u Atičkim noćima upućuje na to da prijevod ovog odlomka treba biti sa relativnom zamjenicom u njenom prenesenom značenju. S tim u vezi prijevod bi glasio:

Tim *zakonom joj se ukazuju najviše počasti,...*

U latinskom jeziku se relativno vezivanje koristi da bi se ostvarila što veća povezanost sa prethodnom rečenicom. Ono se u formalnom pogledu ostvaruje putem relativnih zamjenica koje u prijevodu gotovo nikada ne ostaju relativne, nego se, opet u ovisnosti od konteksta, prevode ličnom ili pokaznom zamjenicom kako je u datom primjeru i predočeno.

Kod navođenja primjera za logičke konektore potrebno je navesti bar dio prethodne rečenice upravo zbog toga da se vidi ta logička povezanost na nivou teksta. Npr.:

⁵⁶ Orešković Dvorski, Lidija. „Konektori i interpunkcija u hrvatskom i francuskom znanstvenom diskursu“, 2012.

⁵⁷ Van Dijk, Teun A. *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse.* (London and New York: Longman, 1977), 11-14.

⁵⁸ *Qui, quae, quod* – relativna zamjenica u lat. sa osnovnim značenjem *koji, koja, koje*.

⁵⁹ Gell. *Noct. Att.* 7.7.

*Hic autem sic se gerebat ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est ut huic omnes honores quos possent, publice haberent...*⁶⁰

“Tu se tako ponašao da se činilo kako je prijatan prema onima najnižima, a jednak prvacima. **Zbog toga** su mu javno dodjeljivali sve počasti koje su mogli...”

U datome primjeru na latinskom jeziku u funkciji logičkog konektora stoji klauza *quo factum est* koja sama po sebi i izdvojena iz konteksta ne bi značila gotovo ništa (doslovan prijevod: time je učinjeno); ona svoju svršishodnost dobiva upravo u funkciji povezivanja rečenoga s onim što tek slijedi. Dakle, funkcionira kao poveznica između dvije tvrdnje od kojih se druga javlja kao posljedica prve: Atiku su ukazivane počasti jer se korektno odnosio prema svima; poveznica između ove dvije tvrdnje ostvarena je logičkim konektorom u formi klauze.

Jednaku funkciju ima i logički konektor u prvom poglavlju iste biografije:

*... non solum celeriter acciperet quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiare. Qua ex re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur...*⁶¹

“Ne samo da je brzo učio ono što je bilo predavano, nego je čak odlično to i ponavljao. **Stoga** je u djetinjstvu među plemenitaškim vršnjacima bio uzvišivan...”

U ovome slučaju u funkciji logičkog konektora imamo prijedložnu frazu *qua ex re*. U sljedećem primjeru logički konektor je također prijedložna fraza *Quam ob rem* – stoga; bitno je naglasiti da se gramatička forma logičkog konektora u latinskom jeziku često ne poklapa s gramatičkom formom u prijevodu. Primjer za to su upravo navedeni logički konektori koji u latinskom jeziku imaju formu prijedložne fraze u kojoj je glavni element prijedlog *ex* ili *ob*, dok ostali elementi u sprezi s njim sve skupa čine frazom; u bosanskom jeziku i jedna i druga prijedložna fraza prevodi se uzročnim veznikom stoga:

*Quam ob rem, sive hoc statueritis, sive Silani sententiam sequi malueritis, ...*⁶²

“Stoga, bilo da ste tako odlučili, bilo da ste više voljeli slijediti Silanovo mišljenje...”

⁶⁰ Nep. Att. I, 3.

⁶¹Ibidem.

⁶² Cic. In Catil. IV, 7.

Quae cum ita sint – kako je to tako, budući da je to tako - ovaj logički konektor je u formi klauze, najčešće uzročnog ili posljedičnog značenja.

*Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti: egredere aliquando ex urbe; patent portae; proficiscere.*⁶³

“Budući da je to tako, Katilino, produži kuda si pošao: konačno izađi iz grada; vrata su otvorena; pođi.”

*Dextrum cornu eius rivus quidam impeditis ripis muniebat: **quam ob causam** cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes sinistro cornu obiecerat.*⁶⁴

“Njegovo desno krilo štitio je neki potok s nepristupačnim obalama; **iz tog je razloga** cijelo konjaništvo, strijelce i sve pračkare rasporedio po lijevom krilu.”

I ovdje se radi o prijedložnoj frazi koja djeluje kao vezni element na nivou teksta jer ne povezuje samo dvije rečenice u formalnom smislu, nego povezuje ideje na nivou teksta.

4. Nivoi prevođenja

Veoma je važno pojmiti da sintaksa djeluje na jednom, dok semantika na drugom nivou. Pojednostavljeno kazano, rečenica koja je sintaktički ispravna semantički može biti potpuno besmislena. Pri prevođenju se u obzir moraju uzeti svakovrsni utjecaji, a kada se izuzmu jedan za drugim iz prijevoda koji smatramo prikladnim, tada prijevode možemo segmentirati po svojim specifičnim karakteristikama te dobiti nivoe prevođenja. Pritom možemo iskoristiti priliku i dati nivoe prevođenja:

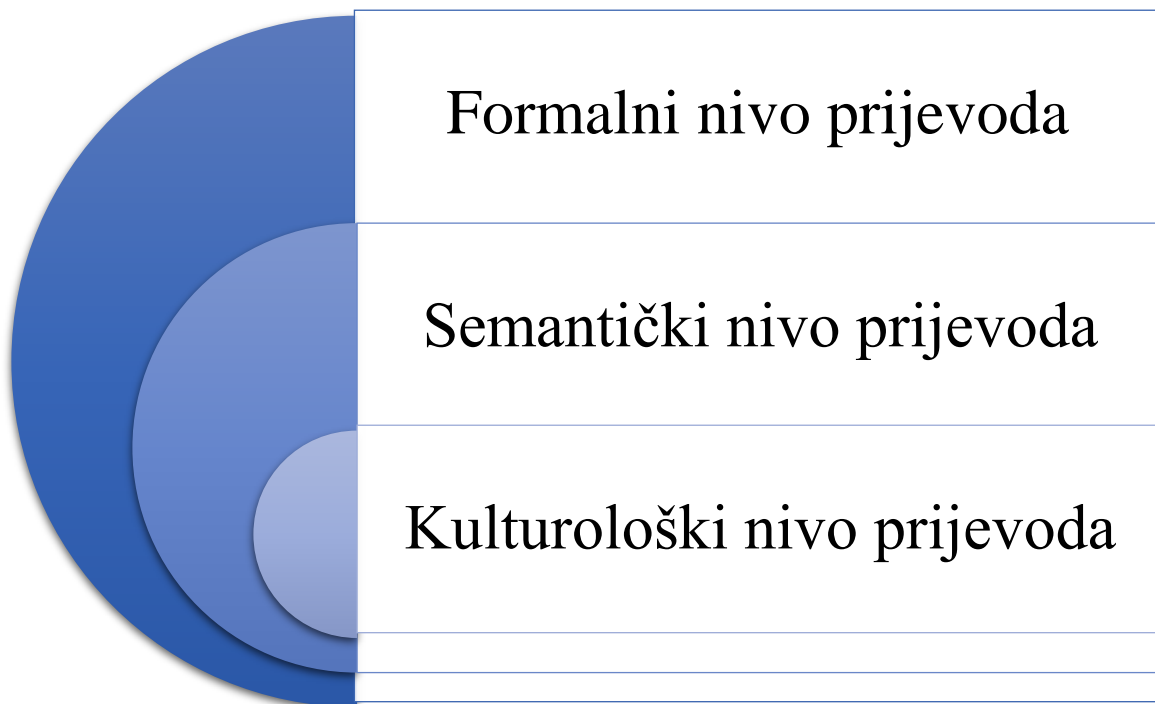
1. Formalni (doslovan)

2. Semantički

3. Kulturološki

⁶³ Cic. *In Catil.* I, 10.

⁶⁴ Caes. *Comm. de bell. civ.* III, 88.

Grafički prikaz 1. Nivoi prevođenja

Grafički prikaz simbolizira efekat koji se ostvaruje pojedinim nivoom prijevoda. *Formalni* nivo predstavlja polaznu tačku pri čemu se uzimaju u obzir morfo-sintaktički elementi latinskog jezika i na osnovu analiziranih parametara se sklapa rečenica u bosanskom jeziku koja ne nudi uvijek razumljiv i smislen tekst, te se rečenica može tumačiti širokim spektrom značenja. *Semantički* nivo prijevoda je već druga stepenica kada uz već formalno obrađen dio i konotativne elemente pokušavamo dati značenje tom dijelu koji će zvučati smisleno i jasno oslikati poruku koju je autor želio poslati, a sve to ostajući u postavljenim parametrima gramatičke analize, dakle bez prilagođavanja. Dok *kulturološkim* nivoom prijevoda, uzimajući u obzir sve ranije postavljene parametre i nivoe, pokušavamo ostvariti kulturološku vezu na nivou jezika i ponuditi stvarni ekvivalent koji će poruku 'najbolje' prenijeti u drugi jezik.

U svakodnevnom susretu s tekstom ova tri nivoa, na osnovu određenih znakova poput neposloženosti sastavnih dijelova u rečenici, nepravilno složenih članova u rečenici te rigidno slijeđenje sintakse latinskog jezika u jezika u prijevodu i samim tim nepotpunosti značenjskog dijela rečenice možemo utvrditi na kojem nivou je sami prijevod te na koje dijelove je potrebno obratiti pažnju kako bi paradigma prijevoda na drugom jeziku bila u skladu sa onim što zapravo tekst oslikava na izvornom jeziku.

4.1 Formalni (doslovan) nivo prijevoda

Kalk, formalni, doslovni, bukvalni ili 'ropski' nivo prijevoda obuhvata postupke kojima se naziv izvornog kulturno specifičnog pojma doslovno prevede na ciljni jezik, uz manje ili veće prilagodbe jezičkim normama ciljanog jezika.⁶⁵ Doslovan prijevod može itekako otežati razumijevanje poruke teksta ili u potpunosti izmijeniti poruku te dovesti do konfuzije ili čak do krivih informacija ukoliko se radi o historijskim dokumentima te navesti istraživače na krivi trag što ponekad može biti pogubno za vrlo bitna istraživanja. Ivir⁶⁶ kaže kako doslovan prijevod nije prikladno rješenje u slijedećim slučajevima:

- ako dobivena sintagma u ciljanom jeziku nema nikakvog smisla;
- ako dobivena sintagma znači nešto posve drugo u odnosu na izvornu sintagmu;
- ako je doslovan prijevod nemoguć zbog strukturnih osobina ciljanog jezika (sintagma nije gramatički prihvatljiva).

Pavlović napominje kako posebnu pažnju treba obratiti na kulturne referencije koje imaju uvriježen doslovan prijevod i slično značenje, ali čiji status u izvornoj i ciljnoj kulturi nije posve jednak. Danas se prevodioci slažu sa time da semantičko i formalno "bukvalno prevođenje" predstavlja uobičajen slučaj, koji ne mora baš da bude indikacija za problem prevođenja.⁶⁷

Ova teorija naglašava važnost sintaktičkoga u samome procesu prevođenja što je često rezultiralo nejasnim prijevodima koji su išli za tim da budu blizu ishodišnom tekstu, ali na štetu razumljivosti. Za poučavanje jezika to i nije toliko presudno važno, ali za prenošenje određene poruke čitateljima/slušateljima itekako je značajno da prijevod bude jasan.⁶⁸

4.2 Semantički nivo prijevoda

Formalni nivo prijevoda ne nudi uvijek potpunu poruku, ili nudi djelomično iskrivljenu poruku. Semantički nivo prijevoda može biti prelazna, ali i konačna odredišna tačka prijevoda kojom u potpunosti prenosimo poruku u skladu sa pravilima funkcionalne

⁶⁵ Pavlović, Nataša, *Uvod u teorije prevođenja*, (Zagreb : Leykam, 2015.), 75.

⁶⁶ Ivir, Vladimir. "Procedures and strategies for the translation of culture" *Indian Journal of Applied Linguistics* 13 (2): 35-46.

⁶⁷ Pavlović, Nataša, *Uvod u teorije prevođenja*, (Zagreb : Leykam, 2015.), 75.

⁶⁸ Lujić, Božo. "Lingivstičke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije." *Bogoslovska smotra* 77, br. 1 (2007): 59-102. <https://hrcak.srce.hr/23491>.

stilistike. Semantički nivo vrlo često imamo i na formalnom nivou, ali nije rijedak slučaj da ga nemamo, i nije ni rijedak slučaj da se ispravna poruka ne poklapa sa formalnim, stoga smatram da sematički nivo prijevoda ima izdvojenu konotaciju i samim tim zaslužuje izdvojeno mjesto. Kao prilog tomu, možemo kazati kako je vrlo često potrebno dodati dodatni izraz ili poimeničiti⁶⁹ neki član kako bi sintagma ili klauza ili cijela rečenica dobila smisao i bila upotrebljiva u tekstu prijevoda.

Primjer:

*qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. his rebus fiebat ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent;*⁷⁰

Formalni nivo: „a koji našu provinciju razdvaja od Helvećana. Tim stvarima je učinjeno da su manje lutali u širinu i teže mogli započeti rat sa susjedima...“

U kontekstu stvarnog značenja ove klauze, tj. posljedičnosti kojom se povezuje prethodno rečeno s onim što će se tek reći, na bosanski jezik će se prevesti „kao rezultat toga“. Ova klauza je upravo primjer i logičkog konektora na nivou teksta.

4.3 Kulturološki nivo prijevoda

Kulturološki nivo prijevoda označava krajnji doseg prijevoda teksta koji u konačnici biva ekvivalent originala u jeziku na kojeg se prevodi. Taj nivo se postiže kroz prilagodbu i utvrđivanje namjere, htijenja ili nastojanja djela i njegovog autora jer svaki književni artefakt ima svoj *intentio operis*, a zadatak prevodioca jest da ga uoči te dosljedno prenese u jezik prijevoda. Interpretacija označava postupak u kojem se, preko interpretanata svih reprezentanema, dolazi do prikladnog prijevodnog ekvivalenta.⁷¹ Valjana interpretacija otvara put i vodi ka ekvivalenciji teksta kako bi se postigao efekat originalnog teksta na recipijenta odnosno čitaoca prevedenog djela. Kulturološke konotacije u tekstu nisu zapisane, nego se podrazumijevaju na osnovu razumijevanja teksta.⁷²

⁶⁹ Obratiti pažnju na primjer u nastavku: *Stulti est sine causa ridere.*

⁷⁰ Caes. *De bell. Gall.* I, 1.

⁷¹ Eco, Umberto, *Otprilike isto : iskustva prevođenja* [preveo s talijanskoga Nino Raspudić], (Zagreb : Algoritam, 2006), 81.

⁷² Loogus, Terje. *Kultur im Spannungsfeld translatorischer Entscheidungen: Probleme und Konflikte.* (Saxa / C: Beiträge zur Translationswissenschaft. Saxa-Verlag, 2008.), 123. <https://books.google.ba/books?id=gjhkPgAACAAJ>

Primjer:

*...quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt.*⁷³

Kulturološki nivo: „... dok gotovo svakodnevno ratuju u bitkama sa Germanima.“

Kada bismo koristili osnovno značenje glagola *contend/ěre*, 3. , a u ovom kontekstu u 3. licu plurala indikativa prezenta *contendunt* – „natežu, napinju“ – to bi nam svakako ne bi prenijelo iskonsku poruku. Kulturološki, obično kada spominjemo granice u tim historijskim periodima, obično se posmatra kroz kontekst borbe što opet potvrđuje i imenica *proeliis* – „bitkama“. Ekvivalent prijevoda kojim će se zadovoljiti svi parametri, a najbolje prenijeti poruka je „bore, ratuju“ jer kulturološki možda zvuči i suviše familijarno. U Latinsko - hrvatskom enciklopedijskom rječniku, Marević navodi ovu sintagmu *proelio contenděre*⁷⁴ i prevodi je „sukobiti se u bitki“.

Teorija o nivoima prevođenja se jednostavno može primijeniti na bilo kojem primjeru rečenice koja se prevodi sa latinskog na bosanski jezik što ćemo pokazati praktično na primjeru sljedeće rečenice.

Stulti est sine causa ridere.

1. Formalni prijevod (doslovan) *Glupog je bez razloga se smijati.*

1.5. *Svojstvo glupog je bez razloga se smijati.*

Objašnjenje: Nije potpun semantički prijevod jer se pridjev u našem jeziku ne koristi na mjestu imenice.

2. Semantički prijevod *Svojstvo glupana je smijati se bez razloga.*

Objašnjenje: Kako bi se dobio semantički korektan prijevod ove rečenice potrebno je da se poimeniči pridjev ili se pridjevu doda imenica.

3. Kulturološki prijevod *Svojstvo glupog čovjeka je smijati se bez razloga.*

Svojstvo glupog čovjeka je da se smije bez razloga.

⁷³ Caes. *De bell. Gall.* I, 1.

⁷⁴ Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik.* (Zagreb: Matica hrvatska, 2000), 595.

Objašnjenje: U ovom slučaju rečenice, kulturološki je moguće izraziti različite varijante prijevoda rečenice te uzimajući u obzir šarolikost jezika u Bosni i Hercegovini. U hrvatskom jeziku je dakako više svojstvena rečenica sa glagolom u infinitivu, dok je u srpskom više prisutna konstrukcija „da + prezent“. U bosanskom jeziku se teži izbjegavanju korištenja navedene konstrukcije, slično kao i u hrvatskom.

5. Dodatni primjeri

Primjer 1:

*spectant in septentrionem et orientem solem.*⁷⁵

Doslovan prijevod bi bio „gledaju na sjever i izlazeće sunce“. Glagol radije prevodimo „okrenute su ka“; dok sintagmu *orientem solem* „izlazeće sunce“, mada bi doslovan prijevod zvučao poetično u bosanskom jeziku, budući da se radi o opisu geografskog položaja u koji autor vjerojatno nije imao namjeru unositi poetičnu notu, na bosanski jezik bi se ta autorova jednostavnost u navođenju podataka u ovome slučaju odnosila na prijevod – bilo bi „istok“.

Primjer 2:

*Totius Galliae imperio potiri.*⁷⁶

“Dočepati se vlasti u cijeloj Galiji.”

Doslovan prijevod bi svakako mogao biti zadržan jer on dosljedno oslikava i semantiku onoga što je autor nastojao ukazati, međutim postoji snažan ekvivalent ovog deponentnog glagola u bosanskom jeziku, a to je „dočepati se, domoći se“ što se svakako onda može kategorizirati pod kulturološki nivo prijevoda.

Primjer 3:

*Accepta enim potestate, pro suis moribus quisque saevit.*⁷⁷

Kulturološki: „Prihvativši se moći, svako je divljao svojom naravi.“

⁷⁵ Caes. *De bell. Gall.* 1.1.

⁷⁶ Caes. *De bell. Gall.* 1.2.

⁷⁷ Lact. *Crud. Gent.* 5.11.

Prijevod „po svojim običajima“ u rječničkom i formalnom smislu ne daje kontekstualizirano značenje, te je stoga potrebno upotrijebiti značenje „narav, karakter, ćud“.

Primjer 4:

... *nec difficile, aut alienum a temporibus existimetis.*⁷⁸

Kulturološki: „...i ne mislite da je teško ili **da nije u skladu sa vašim vremenom.**“

Kada bismo zadržali doslovni prijevod koji bi bio „strano u vremenu“ ili semantički konotativno „otuđeno od vremena“ svakako da bi se moglo utvrditi šta je to autor nastojao kazati, međutim ne zvuči prirodno i prilagođeno u našem jeziku, te stoga pristajemo uz adaptirani prijevod.

Primjer 5:

... *quod fieri nullo pacto potest.*

Kulturološki: „... a što se ne može postići **ni na kakav način.**“

Formalni prijevod „ni pod kakvim ugovorom“ prolazi u smislu sematičkih zahtjeva i kontekstualizacije, ali u bosanskom jeziku postoji fraza koja najdoslovnije opisuje izrečenu misao, a koja se koristi u kulturološkom prijevodu iznad.

Primjer 6:

*Neque enim id nobis negotium fuit, ut acri atque subtili cura excellentium in utraque gente hominum χρονισμοῦς componeremus...*⁷⁹

Kontekstualizirano: „Nije mi bila namjera da oštro i tankoćutno sastavim hronološki spisak i jednih i drugih ljudi oba naroda...“

Riječ *negotium*, *ii*, *n*. izvorno označava posao, djelatnost, zanimanje, poteškoću, brigu, položaj, i slično. Formalnim prijevodom „Nije bio moj posao da oštro...“ bismo dobili smislenu poruku, međutim kontekst rečenice bi bio narušen jer Geliije napominje kako se spontano desilo da je sastavio hronološki spisak.

⁷⁸ Lact. *Div. Inst.* 5. 8.

⁷⁹ Gell. *Noct. Att.* 17. 21.

U ovom primjeru imamo i primjer kulturološkog prijevoda gdje se zbog suvišnosti izostavlja riječ *cur/a, ae, f.* u značenju brige.

Primjer 7:

*Eran in sinistro cornu legiones duae.*⁸⁰.

“Na lijevom **krilu** bile su dvije legije....”

Dakle, u rimskoj kulturi, u vojnoj terminologiji koristila se riječ *cornu, us n.* - *rog*; dok se u bosanskom jeziku u istom kontekstu koristi riječ *krilo*. Stoga u ovome primjeru imamo kulturološki nivo prevođenja jer je upravo kulturološkim kontekstom uvjetovana upotreba riječi *krilo* umjesto *rog*. Ono što je zajedničko navedenim dvjema kulturama glede izbora leksike u datoj situaciji jeste činjenica da i jedan i drugi izbor pripadaju domeni životinjskog svijeta, tj. označavaju dio životinjskog tijela.

⁸⁰ Caes. *Comm. de bell. civ.* III, 88.

ZAKLJUČAK

Posmatrajući jezik kao glavni aspekt kulture utvrđujemo da je proces prevođenja izrazito zahtjevan i iscrpan posao. To opravdavamo činjenicom da prevodilac mora pronaći rješenja za sve nepodudarnosti i različitosti na koje nailazi kako bi ih smjestio u ciljani jezik. Loogus Terje napominje da u zavisnosti od jezičkih argumenata i situacijskih uslova prevodilačkog akta, on ima slobodu odabrati kakav proces će za taj poduhvat primijeniti.

Kada prevodimo, zapravo se bavimo i interpretacijom teksta koji je pred nama. Umberto Eco u svom djelu *Otprilike isto*, interpretaciju tumači kao postupak u kojem se, preko interpretanata svih representanema, dolazi do prikladnog prijevodnog ekvivalenta. Dakle, uzimajući u obzir različite uticaje u obliku konteksta, valjanom interpretacijom se nastoji pronaći ekvivalentan oblik prijevoda koji će imati ako ne identičan, onda vrlo sličan učinak na recipijenta poruke. To predstavlja izrazito važan korak ka zadovoljavanju onoga što nazivamo *intentio operis* ili namjerom djela i postizanju adekvatnog prijevodnog oblika. Kroz prizmu svega dosad kazanog, važno je pojmiti da sintaksa djeluje na jednom, dok semantika na drugom nivou.

U procesu prevođenja svakako treba biti što dosljedniji leksičkim i gramatičkim izborima izvornog teksta, ali ukoliko one ne odaju poruku koja je izvorna intencija, potrebno je sintagmu ili cijeli segment koji se posmatra provući kroz moguće kontekstualne elemente kako bi ono što je namijenjeno primatelju poruke, čak i na drugom jeziku, došlo u obliku koji oslikava namjeru autora. Vrlo značajnu ulogu u procesu kontekstualnog usmjeravanja teksta ili interpretacije, određivanja semantike sintagmi i leksema, prevođenja u punom smislu igraju rječnici latinskog jezika koji najčešće u svojim izdanjima uz osnovna značenja riječi daju i druga značenja uz napomene autora od kojih su preuzeti, zavisno da li se odnose na područje sa kojeg autor dolazi, književni žanr, tematiku i slično.

Ponudeni nivoi prevođenja u vidu formalnog ili doslovnog, semantičkog i kulturološkog nivoa prijevoda pomažu prevodiocu stranog jezika, prevashodno latinskog jezika, da u slučaju na prvu 'neobjašnjivih' segmenata, konstrukcija i postavki od strane autora, da promisle i kroz sagledavanje iz tri ugla, uključujući sve moguće utjecaje koji su kako smo utvrdili brojni, da utvrde jasan ekvivalent tog dijela i donesu ispravnu poruku što je prvi postulat u prevodilačkom poslu.

Izvori

1. Caesar, C. I. *De Bello Gallico* (*C. Iulii Caesaris: Commentarii Rerum Gestarum*. Vol. 1, ed. O. Seel, 1961). {0448.001}
2. Catullus, C. V. *Carmina* (*Catullus*, ed. G. P. Goold, 1983). (0472: 001), LI.
3. Gellius, A. *Noctes Atticae* 1–20 (*A. Gelli Noctes Atticae*. Vols. 1–2, ed. K. Marshall, 1968). (1254: 001).
4. Lactantius, C. *Divinarum Institutionum* (*Lactantius. L. Caeli Firmiani Lactanti Opera omnia, Part I*. Brandt, Samuel, editor; Laubmann, Georg, editor. Vienna: Gerold, 1890).
5. Livius. T. *Ab Urbe Condita* (Bks. 1–5: *Titi Livi Ab Urbe Condita*. Vol. 1, ed. R. S. Conway; C. F. Walters, 1955; Bks. 6–10, 21–25: *Ibid.* Vols. 2–3, ed. C. F. Walters; R. S. Conway, 1919–1950; Bks. 26–30: *Ibid.* Vol. 4, ed. R. S. Conway, S. K. Johnson, 1953; Bks. 31–35: *Ibid.* Vol. 5, ed. A. H. McDonald, 1969; Bks. 36–40: *Ibid.* Part 3, ed. W. Weissenborn; M. Mueller, n.d.; Bks. 41–45: *Ibid.* Part 4, ed. W. Weissenborn; W. Heraeus, 1908). (0914: 001)
6. Nepos, C. *Vitae* (*Cornelii Nepotis Vitae cum Fragmentis*, ed. P. K. Marshall, 1977). (0588: 001)
7. Sallustius, C. *Bellum Iugurthinum* (*C. Sallusti Crispi Catilina, Iugurtha, Fragmenta Ampliora*, ed. A. Kurfess, 1957). (0631: 002)
8. Tacitus, C. *Annales* (*Cornelii Taciti Annalium Ab Excessu Divi Augusti Libri*, ed. C. D. Fisher, 1906). (1351: 005)

Literatura

1. Butković, M. “Interkulturni aspekt znanosti o prevođenju”.U *Balkan Express*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, (2014): 44-55. <http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/juzslav/wp-content/uploads/2014/10/BALKAN-EXPRESS-07-KNJIŽNI-BLOK.pdf>
2. Eco, Umberto. *Otprilike isto*. (Biblioteka Facta). Iskustva prevođenja. Zagreb: Algoritam., 2006.
3. Guberina, Petar. „Stilistika – Nauka o književnosti I lingvistika“. Stilistika. Pristupljeno 23. Oktobar 2022. <https://stilistika.org/nauka-o-knjizevnosti-i-lingvistika>.
4. Ivir, Vladimir. *Teorija I tehnika prevođenja: udžbenik za III I IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. 2 ed. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“, 1985. <https://books.google.ba/books?id=eZs6OgAACAAJ>.
5. Ivir, Vladimir. “Procedures and strategies for the translation of culture” *Indian Journal of Applied Linguistics* 13 (2): 35-46.

6. Jacob, E. „Creative Translation or Literal Translation?“ Blog. Trusted translations, oktobar 2014. <https://www.trustedtranslations.com/blog/creative-translation-literal-translation#content>.
7. Katičić, Radoslav. „Stilistika – Nauka o književnosti i lingvistika“, *Umjetnost riječi*, (1960). Pristupljeno 23. oktobar 2022. <https://stilistika.org/nauka-o-knjizevnosti-i-lingvistika>
8. Kico, Mehmed. „Lingvistika I prevođenje“. U *Glasnik Islamske zajednice*, Sv. 69. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni I Hercegovini, (2007). <https://www.islamskazajednica.ba/images/stories/GLASNIK/GLASNIK3-42007/mkico.pdf>.
9. Lujčić, Božo. „Lingvističke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije.“ *Bogoslovska smotra* 77, br. 1 (2007): 59-102. <https://hrcak.srce.hr/23491>
10. Loogus, Terje. *Kultur im Spannungsfeld translatorischer Entscheidungen: Probleme und Konflikte*. Saxa / C: Beiträge zur Translationswissenschaft. Saxa-Verlag, 2008.
11. Machata, Martin. „O prijevodu i prevođenju Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića na slovački.“ *Libri et liberi* 2, br. 2 (2013): 209-224. <https://hrcak.srce.hr/119478>
12. Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.
13. Orešković Dvorski, Lidija. „Konektori I interpunkcija u hrvatskom I francuskom znanstvenom diskursu“, 2012.
14. Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam International., 2015
15. Silić, Josip. *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*. Zagreb: Biblioteka znanstvenih radova, 1984.
16. Tomas, Anita. *Prevođenje književnog teksta i intersemiotičko prevođenje* [diplomski rad]. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2016.
17. Van Dijk, Teun A. *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London and New York: Longman, 1977.

Prilozi

1. Grafički prikaz: Nivoi Prevođenja